

Leon Žganec-Brajša

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y14okfkov9>
Pregledni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 24.11.2025.

NACIONALNA KAZALIŠTA I GRADSKA KAZALIŠTA – TREBAMO LI KATEGORIJU IZMEĐU?

Sažetak

Već dugo – formalno od donošenja *Zakona o kazalištima* 1991. – a zapravo najmanje od razdoblja poslije Drugoga svjetskog rata, kada su položeni temelji današnjoj mreži profesionalnih kazališta, Hrvatska poznaje kategoriju nacionalnih kazališta. Godinama ih je bilo četiri, u Zagrebu i u tri regionalna centra (Osijek, Rijeka, Split), a prije desetak godina im je pridruženo i peto, u Varaždinu. Pri tome, osim različitih umjetničkih kapaciteta (Rijeka tako ima talijansku dramu kao posebnu ustrojstvenu jedinicu unutar kuće, Osijek nema stalni plesni ansambl, dok Varaždin ima samo dramski), razlikuju se i osnivačka prava (HNK u Zagrebu je u „suvlasništvu“ Grada Zagreba i Republike Hrvatske dok su ostala „nacionalna“ kazališta zapravo u „vlasništvu“ lokalne samouprave), što utječe i na izbor vodstva tih kuća i na njihovo financiranje. Istovremeno, u Hrvatskoj postoje neka kazališta (primjerice, kazališta u Dubrovniku, Zadru i Puli) koja nemaju status nacionalnih, što također izravno utječe na njihovo financiranje. Stoga, ovaj rad, na temelju primjera nekih usporedivih sustava organizacije kazališta, postavlja pitanje treba li nam u Hrvatskoj kategorija između lokalnih kazališta i nacionalnih (nacionalnog) kazališta?

Ključne riječi: Zakon o kazalištima, nacionalna kazališta, mreža kazališta, osnivačka prava

1. Uvod

Definiranje uloge kazališta u nekom društvu rezultat je različitih silnica koje proizlaze iz njegova umjetničkog identiteta, ali i, možda i više i snažnije od toga, iz društvenih okolnosti, zakonodavnih rješenja, financijskih rezultata (usp. Banović, 2013: 199-208). Ovaj rad, stoga, postavlja pitanje, i pokušava, koristeći komparativni pristup, odgovoriti kako hrvatsko kazališno zakonodavstvo odgovara na taj zahtjevan zadatak. Izravno je u tome potaknuto ranijim razmatranjima podnesenima u izlaganju na Krležinim danima u Osijeku, u kojem se autor ovog teksta bavio kajkavskom dionicom repertoara HNK-a u Varaždinu. Promatrajući jedan odsječak, od

2013. do 2021., te integralne komponente kazališnog poslanja najmlađeg hrvatskog nacionalnog kazališta, koja je ujedno bila i najjisticanija prilikom dodjele nacionalnog statusa tom, dotad gradskom, teatru, postavilo se načelno pitanje o opravdanju, kao i kriterijima po kojima se u Hrvatskoj razdjeljuju nacionalna od ostalih kazališta. Stoga se u radu nastoji, kroz analizu pozitivnog hrvatskog kazališnog zakonodavstva, komparativne primjere, ali i povratak varaždinskom i nekim drugim „slučajevima“, utvrditi postoje li takvi kriteriji, je li trenutno uređenje adekvatno te postoji li prostor za napredak.

2. Postavke istraživanja i istraživačka pitanja

Kao što je naznačeno u uvodu, u ovome radu temeljni je cilj pokušati utvrditi kako se, s obzirom na razlike u organizacijskom, financijskom i umjetničkom ustroju, koje se, dakako, reflektiraju na kompleksnost produkcije, a onda i umjetničke dosege i ukupnu vidljivost svakog od hrvatskih nacionalnih kazališta, može odrediti potreba za redefiniranjem te kategorije s obzirom na to kako je ona trenutno postavljena u hrvatskom kazališnom zakonodavstvu. Pri tome, odabran je komparativni pristup temi, što znači da se prijedlozi za promjene i analiza postojećeg stanja u Hrvatskoj prvenstveno pokušavaju uobličiti u odnosu prema bliskim i, barem stoga donekle usporedivim, kulturama susjednih i geografski, povijesno i socijalno s Hrvatskom korespondirajućih država. Nameću se stoga i dva istraživačka pitanja:

1. Kako su odgovarajuće kategorije definirane u nekim bliskim/usporedivim državama?
2. Treba li u Hrvatskoj razmisliti o uvođenju kategorije između nacionalnih i gradskih kazališta, koja bi obuhvatila kazališta regionalnog značaja?

Kako bi se odgovorilo na prvo istraživačko pitanje, kao predmet usporedbe uzeta su četiri komparativna sustava organizacije kazališta iz četiriju država koje su prostorno, povijesno ili kulturno bliske Hrvatskoj. To su redom: Republika Slovačka, Republika Slovenija, Savezna Republika Austrija i Talijanska Republika. Iako ih mnogošto dijeli, ove su države ipak s Hrvatskom na različite načine povezane, bilo povijesnim tranzicijama društvenih uređenja i jezičnim bliskostima te obitavanjem u zajedničkoj državi, bilo suvremenim komunikacijama koje postoje između kultura, zakonodavstava i društava ovih država. Na temelju navedenih komparativnih primjera vidi se kako rješenja uvelike variraju te kako hrvatsko rješenje, ma koliko ukorijenjeno u tradiciji, nije nužno jedino moguće i ispravno. Ipak, prije upuštanja u komparacije, u sljedećem se poglavlju prikazuje svojevrsan „pozitiv“, model koji je predmet usporedbe – onaj hrvatski.

3. Kategorije kazališta u hrvatskom kazališnom zakonodavstvu

Osnovni akt kazališnog zakonodavstva u Hrvatskoj trenutno je Zakon o kazalištima (u daljnjem tekstu: Zakon) iz 2023.,¹ koji je novi propis kojim je u potpunosti zamijenjeno ranije kazališno zakonodavstvo. Zakon, točnije njegov članak 7., stavak 1. poznaje tri kategorije pravnih osoba koje organiziraju kazališni život i „javno izvode scenska, glazbena i glazbeno-scenska djela, raspoložu kazališnim prostorom funkcionalno pogodnim i opremljenim za izvođenje scenskih, glazbenih i glazbeno-scenskih djela, potrebnim profesionalnim umjetničkim osobljem te organizacijskim i tehničkim radnicima”.² To su kazalište, kazališna družina i kazališna kuća. Razlike između njih, u koje u ovom radu ne možemo, a nije ni nužno, dublje ulaziti, jesu, najjednostavnije rečeno, u tome imaju li ansambl (zaposleno umjetničko osoblje), tehničke uvjete za organizaciju kazališne djelatnosti (pogodan prostor i zaposleno osoblje) ili samo jedno od toga (ansambl u slučaju družina, tehniku u slučaju kuća) (Zlatović, 2023: 12-13).

Nacionalna kazališta, dakako, pripadaju u prvu kategoriju – sva su kazališta, imaju zaposleno umjetničko, tehničko i administrativno osoblje i adekvatan prostor za scensko izvođenje. No, ipak među njima postoje razlike. U kategoriji kazališta u koju, dakle, pripadaju sva nacionalna kazališta, tim je posebno istaknutim ustanovama *Zakonom* propisana posebna, za cjelokupnu nacionalnu kulturu povišena i istaknuta uloga. Tako članak 28., stavak 1. *Zakona*, koji se odnosi na sva nacionalna kazališta, ovako općenito definira njihovu ulogu u kazališnom životu Hrvatske: „Nacionalno kazalište organizira se tako da ostvaruje programe dramske, glazbene i glazbeno-scenske umjetnosti, uvažavajući teritorijalnu ravnomjernost i regionalnu zastupljenost u obavljanju kazališne djelatnosti”. U samom se stavku, temeljem analize ove odredbe, mogu prepoznati najmanje dva kriterija, koja bi kazališta, koja su u Hrvatskoj određena kao nacionalna, trebala kumulativno ispunjavati. Nacionalna kazališta, naime, trebaju ostvarivati programe u tri grane (drama, opera, plesna umjetnost) te zadovoljavati teritorijalnu ravnomjernost i regionalnu zastupljenost (usp. Zlatović, 2023: 18).

U sljedećem se članku i stavku *Zakona*, članku 29., stavku 1., nacionalna kazališta enumerativno nabrajaju te tvore takozvanu „zatvorenu listu” (Zlatović, 2023: 18). Kao što je široko poznato, tim je stavkom nacionalni status u Hrvatskoj priznat Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku, Hrvatskom narodnom kazalištu Split, Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl.

¹ *Zakon o kazalištima* Hrvatski je sabor izglasao na svojoj sjednici 17. veljače 2023. Objavljen je potom u *Narodnim novinama*, br. 23/2023., a stupio je na snagu 8. ožujka 2023.

² Citirani stavak u cijelosti glasi: „Republika Hrvatska, jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravna osoba u pretežitom vlasništvu Republike Hrvatske ili jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave osnivaju kazalište, kazališnu družinu i kazališnu kuću kao javnu ustanovu.”

Zajca u Rijeci i Hrvatskom narodnom kazalištu u Varaždinu.³ Ovaj je članak, osim što je temelj za uživanje nacionalnog statusa za sva u njemu nabrojana kazališta, zanimljiv i iz još jednog razloga. Naime, njegov stavak 2. uvodi kategoriju „središnjeg nacionalnog kazališta“ koje se pridaje HNK-u u Zagrebu, a što se dodatno razrađuje pravilnikom. Taj pravilnik donesen je iste 2023. godine te nosi naziv *Pravilnik o kriterijima i standardima za osiguravanje sredstava za nacionalna kazališta*,⁴ a njime se dodatno propisuje kako je HNK u Zagrebu kazalište „čija je osnovna zadaća kontinuirano doprinostiti kulturnom i umjetničkom životu na nacionalnoj razini, pri čemu je suradnja s hrvatskim i europskim kazališnim kućama, razmjena stručnog znanja, kao i poticanje daljnjeg razvoja suvremene kazališne produkcije njegova temeljna odrednica“ (članak 3., stavak 2.). Time je dodatno naglašeno ono što je već bilo poznato od ranije – HNK u Zagrebu ima drugačiji status od ostalih nacionalnih kazališta, i u pogledu upravljanja, i u pogledu financiranja.⁵ Zanimljivo je primijetiti kako navedeni stavak 2. članka 29. *Zakona*, a onda i *Pravilnik o kriterijima i standardima za osiguravanje sredstava za nacionalna kazališta*, uvodi određenu diferencijaciju unutar kategorije nacionalnih kazališta (uvođenjem dodatne odrednice središnjeg nacionalnog kazališta za Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu), što je onda zapravo samo potvrda prakse i utvrđenog stanja u stvarnosti. S tim u vezi može se navesti i činjenica da je HNK u Zagrebu u *Zakonu o kazalištima* iz 1991. bio određen kao „državno i matično kazalište“, što je izazvalo prijepore oko nejasnih pravnih implikacija takvog određenja (Josipović, 1997: 586).

Okrenut ćemo se sada komparativnim primjerima kako bismo vidjeli kakvo je uređenje ovih pitanja u nekim usporedivim državama.

4. Komparativna rješenja organizacije kazališta – Slovačka, Slovenija, Austrija, Italija

U ovom se poglavlju prikazuju četiri komparativna rješenja organizacije (nacionalnih) kazališta u četiri, na različite načine, Hrvatskoj bliske države i kulture – Slovačkoj, Sloveniji, Austriji i Italiji.

³ Povijesno, sadržaj onoga što je danas članak 29. stavak 1. *Zakona o kazalištima* od 1991. i prvog *Zakona o kazalištima* u Republici Hrvatskoj mijenjalo se nekoliko puta, iako vrlo ograničeno i s malim posljedicama za praksu organizacije kazališnog života. Tako je u *Zakonu o kazalištima* iz 1991. HNK u Zagrebu bilo određeno kao „državno i matično kazalište“, dok je u *Zakonu o kazalištima* iz 2006. pribrojeno ostalim nacionalnim kazalištima u zajedničku kategoriju (iako su mu se organizacija i financiranje uvijek razlikovali od ostalih nacionalnih kazališta). Osim toga, popisu je izmjenama i dopunama *Zakona o kazalištu* (iz 2006.) usvojenima 2013. pribrojeno Hrvatsko narodno kazalište u Varaždinu, koje je do tada bilo u statusu gradskog kazališta.

⁴ *Pravilnik o kriterijima i standardima za osiguravanje sredstava za nacionalna kazališta* objavljen je u *Narodnim novinama* br. 111/2023. te je stupio na snagu osmog dana od objave.

⁵ Sukladno članku 3. Statuta Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu suosnivači tog kazališta su Republika Hrvatska s 51 % udjela i Grad Zagreb s 49 % udjela, što nije slučaj ni s jednim od preostala četiri nacionalna kazališta (osnivači su im jedinice lokalne samouprave, gradovi u kojima se nalaze).

4. 1. Slovačka

Slovački je model temeljno blizak hrvatskome. To je, stoga, što u toj državi postoji zakonsko uređenje organizacije kazališnog života, a u tom rješenju postoji i kategorija nacionalnog kazališta, što (ni jedno ni drugo) nije slučaj u svim usporedivim državama. No, te sličnosti prati i jedna značajna razlika. Naime, u Slovačkoj temeljni zakon, *Zakon o kazališnoj i glazbenoj djelatnosti*, ne poznaje enumerativnu zatvorenu listu nacionalnih kazališta. Ipak, kao što je već spomenuto, u tom se zakonu nalazi kategorija nacionalnog kazališta (članak 5. slovačkog *Zakona o kazališnoj i glazbenoj djelatnosti*⁶), a osim njega i kazališta osnovanih od jedinica lokalne samouprave. Pitanje, poput: Koja će kazališta uživati status nacionalnog? nisu predmet zakonskog normiranja, već posebne odluke, koja se donosi za svako pojedinačno kazalište, a donosi je ministar nadležan za kulturu. Osim ovog općeg zakona, postoji i posebni zakon koji regulira status Slovačkog narodnog kazališta u Bratislavi.⁷ Tako u Slovačkoj postoje i druga nacionalna kazališta, ali nemaju poseban status kao ono u Bratislavi – no, razlika je jasno postavljena i očituje se u tome da nacionalna kazališta osniva i financira država, dok ona osnovana od lokalne samouprave financira i osniva lokalna samouprava.

4. 2. Slovenija

Za razliku od Hrvatske i Slovačke, u Sloveniji ne postoji poseban zakon o kazalištu, već je njihov status određen podzakonskim aktima, pa je tako Slovensko narodno gledališće (SNG), Drama u Ljubljani proglašeno „središnjim dramskim kazalištem“ i osnivač mu je država.⁸ Ovaj model omogućuje da se svakom kazalištu posveti posebna pažnja, odnosno da se ne uspostavlja jedan „top down“ pristup ili kategorija koju svi moraju zadovoljavati, već se svako kazalište oblikuje po svojim prilikama i potrebama, što pokazuje primjer SNG-a Maribor koje, iako nema status, poput ljubljanskog parnjaka, ipak u svom osnivačkom aktu u posebne zadatke ubraja organizaciju festivala Borštnikovo srečanje,⁹ što je zasigurno aktivnost od nacionalnog značaja.

4. 3. Austrija

Austrijski model organizacije (nacionalnih) kazališta, temeljen na zakonskim rješenjima u dva akta, *Zakonu o kazališnoj djelatnosti*¹⁰ i *Zakonu o organizaciji kazališta*,¹¹

⁶ *Zákon o divadelnej činnosti a hudobnej činnosti*, Zbierka zákonov SR, br. 103/2014, 40/2015, 265/2022.

⁷ *Zákon o Slovenskom národnom divadle*, Zbierka zákonov SR, br. 385/1997, 103/2014.

⁸ Članak 2. *Uredbe o osnivanju javne ustanove Slovensko narodno kazalište Drama u Ljubljani (Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Slovensko narodno gledališče Drama Ljubljana*, Uradni list RS, br. 56/03, 46/05, 99/08, 76/17, 197/21).

⁹ Članak 5. *Uredbe o osnivanju javne ustanove Slovensko narodno kazalište u Mariboru (Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Slovensko narodno gledališče Maribor*, Uradni list RS, br. 97/21).

¹⁰ *Zakon o kazališnoj djelatnosti (Theaterarbeitsgesetz, Bundesgesetzblatt*, br. 100/2010, 138/2013, 94/2024).

¹¹ *Zakon o organizaciji kazališta (Bundestheaterorganisationsgesetz, Bundesgesetzblatt*, br. 100/2010, 138/2013, 94/2024).

prepoznat je i izvan granica te države kao uspješan i, za osiguravanje produkcijske snage i kontinuiteta, izuzetno povoljan model. Naime, potonjim je zakonom (*Zakon o organizaciji kazališta*) osnovan poseban Fond za savezna kazališta. U njega učlanjena kazališta uživaju status nacionalnih te kroz Fond ostvaruju financiranje i programsku neovisnost. Tako Fond omogućuje specifično prepoznavanje uloge nacionalnih kazališta, kojima je osigurana kontinuirana podrška kroz financijske elemente Fonda, a istovremeno je (jer je upravljanje i odlučivanje o kulturnoj politici u dijelu koji se tiče nacionalnih kazališta) osigurana i neovisnost i stabilnost produkcijskih uvjeta. Osim toga, koncept nacionalnih kazališta u austrijskom modelu odmaknut je od etatističkog koncepta nacionalnog kazališta čiji status je u bitnome povezan s političkom odlukom, bila ona zakonodavnog ili izvršnog tijela (ministar).

4. 4. Italija

Talijanska Republika jedna je od onih velikih država duge kulturne i kazališne tradicije koja nema kazališni zakon, no to ne znači da joj nedostaje pravnih pravila o organizaciji kazališta. Umjesto zakonskih rješenja, ta se pravila nalaze u podzakonskim aktima. U slučaju Italije, to su ministarski dekreti, koji su i inače čest način uređivanja potankosti iz različitih područja u talijanskom sustavu javne uprave. Na pitanje koje je ključno za ovu raspravu, ono o definiranju i određivanju nacionalnih kazališta, u Italiji je odgovor dan upravo jednim takvim aktom – Ministarskim dekretom o kriterijima i načinima određenja i likvidacije ustanova koje doprinose izvedbenoj djelatnosti i Nacionalnom fondu za izvedbene djelatnosti.¹² U njemu je dana definicija nacionalnog kazališta (*teatro nazionale*), a u njoj su navedeni elementi koje kazalište, koje se želi prijaviti za status nacionalnog, mora zadovoljavati.¹³ Ako kazalište te uvjete zadovoljava, bit će mu priznat status nacionalnog. Drugim riječima, pristup koji usvaja talijanski model, iako u osnovi etatistički, s obzirom na ulogu ministra u dodjeljivanju statusa nacionalnog kazališta (i s njim povezanih financijskih pogodnosti koje, izravnim transferima sredstava središnje države, takva kazališta uživaju), potpuno je obrnut od hrvatskog modela. Umjesto propisivanja koja su kazališta nacionalna, propisuju se kriteriji, koje kazališta koja aspiriraju na nacionalni status moraju zadovoljiti.

¹² *Decreto ministeriale recante Criteri e modalità per l'assegnazione e la liquidazione dei contributi allo spettacolo dal vivo, a valere sul Fondo Nazionale per lo Spettacolo dal Vivo*, dostupno na: <https://cultura.gov.it/comunicato/27160> (10. listopada 2025.).

¹³ U talijanskom izvorniku, definicija nacionalnih kazališta glasi: „Istituzioni che svolgono, con il supporto delle autonomie territoriali e di altri soggetti pubblici, attività teatrale di notevole prestigio nazionale e internazionale, considerata, altresì, la loro storicità. Detti organismi operano, in particolare, per la divulgazione della grande tradizione teatrale e per la crescita ed il consolidamento di un repertorio contemporaneo e svolgono funzioni di sviluppo per il sistema nazionale dello spettacolo.”

4. 5. Zaključak u vezi komparativnih modela organizacije nacionalnih kazališta

Komparativni modeli prikazani u ovom lapidarnom pregledu pokazuju izrazitu raznolikost, makar i na tako malom uzorku. Pojedini sustavi uopće nemaju kazališni zakon te se organizacija kazališta uređuje podzakonskim aktima (Italija, Slovenija), pojedini imaju (Slovačka), dok se u trećoj kategoriji radi o specifičnom modelu koji poznaje kazališno zakonodavstvo, ali i značajno autonomno uređenje kroz Fond za savezna kazališta (Austrija). Jedinственog ili čak dominantnog modela nema. Raznolikost je jedino obilježje koje se može prepoznati. Hrvatski model, koji poznaje kazališno zakonodavstvo i izričito u njemu navedena nacionalna kazališta, ipak je u nečemu jedinstven. Naime, jedini je to slučaj da se u kazališnome zakonu kazališta različitog unutarnjeg ustroja, produkcije snage, fokusa djelovanja, broja zaposlenih, publike, pa i sveukupne vidljivosti u kontekstu nacionalne kulture, na istom mjestu, gotovo bez ikakve distinkcije, navode kao nacionalna. Tek je blagi otklon učinjen u slučaju HNK-a u Zagrebu, koje je proglašeno istovremeno nacionalnim i središnjim nacionalnim kazalištem. Između ostala četiri nacionalna kazališta (u Splitu, Osijeku, Rijeci i Varaždinu) u zakonskom tekstu nema nikakve razlike. No, kao što je svakome upućenom u kazališne prilike u Hrvatskoj jasno, u stvarnosti između tih ustanova, od kojih je svaka pojedinačno nesumnjivo značajna za kulturu, kako grada u kojem djeluje, tako i cjelokupne Republike Hrvatske, postoje značajne i bitne razlike. Komparativno, to je, barem u ovdje prikazanim modelima, nepoznata situacija. Stoga će se u nastavku rada na temelju dvaju primjera prikazati zašto ona izaziva dvojbe i moguća nesnalaženja u praksi.

5. Hrvatsko narodno kazalište u Varaždinu i Kazalište Marina Držića u Dubrovniku – gdje je razlika između nacionalnog i gradskog kazališta?

Kao što je spomenuto ranije u radu, Hrvatsko narodno kazalište u Varaždinu od 2013. je uvršteno na listu nacionalnih kazališta. To je učinjeno izmjenama i dopunama *Zakona o kazalištu*, prihvaćenima u Hrvatskome saboru i ujedno predstavlja jedino proširenje ove liste otkada ona postoji kao dio kazališnog zakonodavstva u samostalnoj Republici Hrvatskoj. Iako je time Varaždin dobio „svoje“ nacionalno kazalište, u produkcijskoj se stvarnosti, onoj koje kazalište čini živom ustanovom i predstavlja njegov *raison d'être*, promijenilo malo što. HNK u Varaždinu ostao je u istoj zgradi, s istim scenama i u istim prostornim uvjetima. No, ono što je važnije od toga, jest činjenica da se u HNK-u u Varaždinu nije promijenilo ništa u pogledu broja zaposlenih umjetnika i ostalih djelatnika, ansambl je ostao jedan, onaj dramski (koji neprekinuto postoji već desetljećima i postojao je i u vrijeme kada je varaždinsko kazalište bilo gradsko), kao što je i osnivač kazališta ostao isti (Grad Varaždin). Nešto je, tek neznatno, promijenjen način financiranja kazališta, donekle i potaknuta i fizička obnova i rekonstrukcija zgrade, no sve su to zahvati koji su se mogli poduzeti i bez promjene statusa u nacionalno kazalište.

Možda se promjena (ili njezino nepostojanje) najzornije očituje u programu HNK-a u Varaždinu. Iako bi njegova detaljna analiza daleko nadilazila okvire ovoga rada, neka su obilježja očigledna. HNK u Varaždinu jedino je od pet nacionalnih kazališta koje ni dvanaest godina od stjecanja tog statusa nema stalnu glazbenu granu ni stalno zaposlene glazbene umjetnike. Također, glazbeni program, makar se od stjecanja nacionalnog statusa u mnogome ustalio na sezonskim repertoarima kao sastavnica prisutna u obliku izvedbi komornijih (verzija) glazbeno-scenskih djela s *ad hoc* projektno angažiranim glazbenicima, nije prerastao u komponentu cjelovito i trajno prisutne operne grane kao dijela organigrama kazališta. Drugim riječima, HNK u Varaždinu nastavio je svoj program dominantno organizirati na principima stalno zaposlenog dramskog ansambla, koji ostvaruje većinu predstava u sezoni, dok su glazbeno-scenske produkcije, kakve ostala nacionalna kazališta ostvaruju u redovitoj sezonskoj shemi, i dalje projekti utemeljeni na povremenim suradnjama s umjetnicima izvan kuće. Ipak, HNK u Varaždinu dobio je nacionalni status te se tako zakonski izjednačio s ostalim nacionalnim kazalištima, od kojih je produkcijski i financijski ostao različit.

Zapravo, produkcijski model varaždinskog kazališta bliži je produkcijskom modelu i uvjetima djelovanja nekih gradskih kazališta. Primijetili su to pojedini saborski zastupnici u raspravama u Hrvatskome saboru još 2013., u trenutku donošenja izmjena i dopuna *Zakona o kazalištu* kojim je varaždinski HNK proglašen nacionalnim kazalištem, a ni dvanaest godina kasnije, u trenutku pisanja ovoga teksta, nije se mnogo promijenilo. Štoviše, signali takve sukladnosti produkcijskih modela još su očitiji. Konkretno, Kazalište Marina Držića u Dubrovniku, koje je gradsko, a ne nacionalno kazalište, funkcionira vrlo slično kao varaždinski HNK. Radi se o kazalištu sa stalno zaposlenim ansamblom, koje godišnje producira više dramskih premijera, a te premijere mu čine okosnicu sezone. Glazbeno-scenska djela KMD-a u Dubrovniku, baš kao i HNK u Varaždinu, izvodi prigodno i uz angažiranje vanjskih umjetnika okupljenih u *ad hoc* ansamble, a znakovito je kako su u recentnije vrijeme dva kazališta (dubrovačko i varaždinsko) ostvarila i koprodukciju upravo jednog takvog glazbeno-scenskog djela (opere).¹⁴

Sve navedeno svjedoči u prilog uvjerenju kako varaždinsko i dubrovačko kazalište imaju vrlo slične produkcijske modele. Pa ipak, varaždinsko kazalište još je od 2013. u statusu nacionalnog i upisano je na zakonsku listu koja ga takvim definira, dok dubrovačko kazalište tu povlasticu i status nacionalnog kazališta nije steklo od danas. Slični bi se primjeri mogli naći i u nekim drugim gradovima u Hrvatskoj.

Naravno, za stjecanje statusa nacionalnog kazališta nije važna samo produkcijska snaga, unutarnja organizacija (postojanje opernog i/ili baletnog ansambla) ili način financiranja kazališta, već i doprinos konkretne kazališne ustanove nacionalnoj

¹⁴ Radi se o operi *Madama Butterfly* u režiji Marina Blaževića i pod dirigentskim vodstvom Ivana Huta, koja je premijerno izvedena u Varaždinu 16. ožujka 2024., a u Dubrovniku 25. listopada 2024.

kulturi. S tim u vezi, u saborskoj raspravi, ali i u drugim javnim istupima u kojima se afirmirao status HNK-a u Varaždinu kao nacionalnog kazališta, učestalo se spominjala njegova uloga kazališta koje njeguje kajkavski repertoar, odnosno jedinog kazališta koje sustavno radi na scenskoj afirmaciji kajkavskog dijela hrvatske pismenosti, jezika i kulture (često pod sintagmom „*novo kajkavsko kazalište*“). Iako je to uvelike točno i doprinos HNK-a u Varaždinu za nacionalnu kulturu i njezinu kajkavsku zastavnicu nikako ne treba negirati, i dubrovačko kazalište, u svojoj regionalnoj smještenosti i repertoaru, predstavlja baštinu koja je jezično, literarno i na druge načine iznimno važna. Daljnja argumentacija o dubrovačkoj baštini, koja se može realizirati kroz druge platforme koje uživaju nacionalni status (prvenstveno nacionalni festival Dubrovačke ljetne igre), ipak bi bilo miješanje dviju kategorija (kazališta i festivala) koje bi trebalo odvajati i razumijevati u njihovim specifičnostima.

6. Prijedlozi reforme – prepoznavanje koncepta regionalnih kazališta

Do sada smo u ovom radu pokazali kako se hrvatski model nacionalnih kazališta temelji na relativno razrađenim zakonskim odredbama, no koje ipak imaju značajne praznine, a često su i u neskladu jedne s drugima. Osim toga, pokazali smo kako model nacionalnog kazališta, iako zakonski načelno osmišljen kao jedinstven (za pet, odnosno četiri, ako se HNK u Zagrebu prepozna isključivo kao „*središnje nacionalno kazalište*“), u praksi ne funkcionira na taj način, već okuplja pet raznorodnih kazališta koja funkcioniraju na različite načine i imaju različite produkcijske modele. Tako HNK u Zagrebu i HNK u Splitu okupljaju tri ansambla koji izvode glazbena i glazbeno-scenska djela (drama, opera, balet), HNK Ivana pl. Zajca u Rijeci četiri (hrvatska drama, talijanska drama, opera, balet), od kojih je jedan determiniran regionalnim identitetom kazališta, HNK u Osijeku dva (drama, opera, dok baletne produkcije osječko kazalište u novije doba radi *ad hoc*), a HNK u Varaždinu jedan (drama, operne i baletne produkcije u novije doba radi *ad hoc*). Ovakva raznovrsnost i raznorodnost upućuje na dvojbenu osnovnu ideju nacionalnog kazališta koja je u *Zakonu o kazalištu* provedena kao jedinstven koncept, što stvara zbnjenosti i nerazumijevanja. Ta su nerazumijevanja osobito vidljiva u slučaju dodjele statusa nacionalnog kazališta novoj ustanovi, a posljednji (i jedini od uvođenja suvremenog koncepta nacionalnog kazališta) takav slučaj bio je onaj HNK-a u Varaždinu. Prigovori se, pri tome, račvaju u dva smjera. S jedne strane zamjera se kako HNK u Varaždinu svojim ustrojem i načinom kreiranja programa odgovara regionalnim ili komunalnim, a ne nacionalnim potrebama. S druge strane, prigovara se kako i druga kazališta (primjerice, kako smo opisali, ono dubrovačko) imaju slične uvjete rada, sličnije HNK-u u Varaždinu, nego što to kazalište slični drugim nacionalnim teatrima, pa stoga i ono zaslužuje status nacionalnog.

Po našem mišljenju, otklanjanje oba ova prigovora, odnosno odgovor na njih ujedno je i odgovor na drugo istraživačko pitanje ovoga rada. Naime, trenutno u hrvat-

skom kazališnom zakonodavstvu *de lege lata* ne postoji kategorija između nacionalnog i gradskih kazališta. Pretpostavimo li da se zakonsko određenje kategorije nacionalnih kazališta neće ukidati jer je s godinama postalo duboko ukorijenjeno u hrvatsku kazališnu praksu i svijest scene te pristupati modelu država, poput, primjerice, Slovenije, koje nemaju kazališni zakon, već se status pojedinog kazališta u odnosu na državu određuje u njegovu statutu i podzakonskim aktima, čini nam se da bi bilo korisno uvesti dodatnu kategoriju između dviju postojećih. Moglo bi se argumentirati kako ona, implicitno, u pozitivnom kazališnom zakonodavstvu i podzakonskim aktima već postoji. Naime, kao što smo prikazali, HNK u Zagrebu istovremeno je „nacionalno kazalište“, ali i „središnje nacionalno kazalište“. Potonja potkategorija, kao i način na koji su podijeljena osnivačka prava između Republike Hrvatske i Grada Zagreba, upućuje na to da je HNK u Zagrebu već u nekim ključnim aspektima prepoznato kao jedino, u punom smislu, nacionalno kazalište, dok se istovremeno nalazi na popisu nacionalnih kazališta s drugih pet ustanova. Slijedeći tu, već u praksi postojeću podjelu, čini nam se sustavnijim i smislenijim, uz kategoriju nacionalnog kazališta, uvesti i kategoriju regionalnih kazališta. U toj bi se kategoriji mogla naći sadašnja nacionalna kazališta (osim HNK-a u Zagrebu), ali i još poneko od kazališta koja svojim repertoarom odgovaraju na regionalne potrebe, a trenutno su u statusu gradskih (komunalnih) kazališta.

Uvođenje ove distinkcije trebala bi pratiti razrada pravila o kriterijima po kojima neko kazalište ulazi u pojedinu kategoriju, kao i o financiranju pojedinih kategorija (u čemu instruktivan može biti, primjerice, talijanski model). Samo tako bi uvođenje kategorije regionalnih kazališta postiglo svoju punu svrhu i izbjeglo svođenje na administrativnu mjeru koja neće donijeti stvarne učinke, već ostati na razini normativnog optimizma. Potrebno je, pri tome, naglasiti kako uvođenje ove distinkcije i svrstavanje nekih od kazališta, koja sada uživaju status nacionalnih u kategoriju regionalnih kazališta, nije ostvarivanje ideje o njihovoj degradaciji, nego upravo suprotno. Uvođenje kategorije regionalnih kazališta trebalo bi pomoći njihovom boljem pozicioniranju na mapi nacionalne kulture jer bi naglasilo ulogu njegovanja regionalne baštine, jezika i kulture, što ta kazališta već uvelike i čine, a u slučaju HNK-a u Varaždinu, kako smo vidjeli, upravo je ta njegova uloga, kao središnjeg kazališta kajkavskog jezičnog izraza, isticana kao važan argument u dodjeli statusa nacionalnog kazališta. Osim toga, ako bi uvođenje kategorije regionalnih kazališta pratilo i propisivanje kriterija za njihovo kvalitetnije financiranje, to bi moglo rezultirati zapravo snažnijom i boljom pozicijom tih ustanova u smislu povećanih produkcijskih kapaciteta (usp. Banović, 2013: 281-282). Tako bi se, čini nam se, mogla ostvariti najmanje tri cilja – prvo, jasnije bi se odredila već postojeća razlika između HNK-a u Zagrebu i ostalih kazališta koja trenutno uživaju status nacionalnih; drugo, omogućilo bi se kvalitetnije oblikovanje kriterija za stjecanje statusa regionalnog kazališta i njihovo financiranje; treće, u status regionalnih kazališta mogle bi se promovirati još neke ustanove koje bi tako bile osnažene te zadobile priznanje za ono što već u praksi ostvaruju.

7. Zaključak

Hrvatski model nacionalnih kazališta razlikuje se od ovdje prikazanih komparativnih modela. I iako je dobro da prepozna je kategoriju nacionalnih kazališta iz niza razloga, od onih identitetskih i reprezentativnih, preko produkcijskih, do organizacijskih i financijskih, ta je kategorija još uvijek relativno raznorodna i pomalo nesklapno normirana. Zato se u ovome radu predlaže njezina modifikacija i nadopuna kategorijom regionalnih kazališta, za koju nam se čini kako bi bolje odražavala stvarnost produkcijskih modela koji postoje u hrvatskim kazalištima. Ujedno, takva promjena, po našem mišljenju, ne bi značila degradaciju ili umanjivanje statusa onih kazališta koja bi od nacionalnih eventualno postala regionalna, već upravo suprotno – osnaživanje njihove pozicije u smislu prepoznatljivosti, financijske snage i produkcijskih uvjeta.

Literatura:

1. Banović, Snježana (2013), *Kazalište krize*, Zagreb: Durieux.
2. Bundestheaterorganisationsgesetz, Bundesgesetzblatt, br. 100/2010, 138/2013, 94/2024.
3. Decreto ministeriale recante Criteri e modalità per l'assegnazione e la liquidazione dei contributi allo spettacolo dal vivo, a valere sul Fondo Nazionale per lo Spettacolo dal Vivo, dostupno na: <https://cultura.gov.it/comunicato/27160> (10. listopada 2025.).
4. Josipović, Ivo (1997), Pravne i organizacijske odrednice hrvatske kulturne politike, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, XLVII, 5, str. 561-595.
5. Pravilnik o kriterijima i standardima za osiguravanje sredstava za nacionalna kazališta, *Narodne novine*, 111/2023.
6. Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Slovensko narodno gledališče Drama Ljubljana, Uradni list RS, br. 56/03, 46/05, 99/08, 76/17, 197/21.
7. Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Slovensko narodno gledališče Maribor, Uradni list RS, br. 97/21).
8. Statut HNK-a u Zagrebu, dostupno na: <https://www.hnk.hr/hr/o-nama/dokumenti/> (10. listopada 2025.).
9. Theaterarbeitsgesetz, Bundesgesetzblatt, br. 100/2010, 138/2013, 94/2024.
10. Zákon o divadelnej činnosti a hudobnej činnosti, Zbierka zákonov SR, br. 103/2014, 40/2015, 265/2022.
11. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kazalištima, *Narodne novine*, 121/2013.
12. Zakon o kazalištima, *Narodne novine*, 61/1991.
13. Zakon o kazalištima, *Narodne novine*, 71/2006.
14. Zakon o kazalištima, *Narodne novine*, 23/2023.
15. Zákon o Slovenskom národnom divadle, Zbierka zákonov SR, 385/1997, 103/2014.
16. Zlatović, Dragan (2023), Novi Zakon o kazalištima *de lege lata* i *de lege ferenda*, Elektronički zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku, XVII, 1-2, str. 7-38.

National Theatres and City Theatres – Do We Need an In-between Category?

Summary

For a long time (formally, since the *Theatres Act* of 1991, but in fact at least since the period after the Second World War, when the foundations of today's network of professional theatres were laid), Croatia has had a category of national theatres. For years, there were only four, in Zagreb and in three regional centres (Osijek, Rijeka, Split). The fifth national theatre joined ten years ago, in Varaždin. Additionally, apart from their different artistic capacities (Rijeka has an in-house Italian drama, Osijek does not have a permanent dance ensemble, while Varaždin only has drama), founding rights are also different. Croatian National Theatre in Zagreb is "co-owned" by the City of Zagreb and the Republic of Croatia, while other "national" theatres are actually "owned" by the local government, which influences the choice of leadership for each theatre as well as their financing. At the same time, some theatres in Croatia, such as those in Dubrovnik, Zadar, and Pula, do not have the status of national theatres, which directly impacts their finances. That is why this paper, based on examples of comparable systems of theatre organization, questions whether Croatia needs a category between a city theatre and national theatre(s).

Keywords: Theatres Act, national theatres, network of theatres, founding rights

Leon Žganec-Brajša, mag. iur.
Nehajska 63, 10000 Zagreb
leonzganecbrajsa@gmail.com